

„... a je mi mezi vámi fajn.“

Viktor Vanžura

OBSAH

ZVLÁŠTNÍ ŠKOLA

JE TROCHU JINÁ

LZE V NAŠÍ SPOLEČNOSTI NARAZIT NA TÝRÁNÍ DĚTÍ?

„CHOVÁM SE TAK, JAK JE MI TO NEJBLIŽŠÍ“

PĚSTOUNI

ZVLÁDNEM I NEGATIVISMUS

VZDĚLÁNÍ? PROČ NE!?

„... A JE MI MEZI VÁMI FAJN“

ZVLÁŠTNÍ ŠKOLA

Přiběh, do kterého jsem byl zasvěcen s mým nástupem do role učitele ve zvláštní škole, má mnoho společného s týráním dětí a se znovunalezením identity v nové rodině.

Byl to pro mě trochu šok, když jsem vstoupil do dveří malé vesnické školy nesoucí označení „zvláštní“. Po celé škole panuje totiž velmi přátelská atmosféra, děti se navzájem velmi dobře znají, mají stejný vztah ke všem učitelům bez rozdílu, kterou třídu učí, samotní učitelé, resp. učitelky, kterých je přece jen větší počet a to nejen na této škole, každou přestávku společně s ředitelkou školy sedí ve sborovně a jakýkoliv problém řeší společnými silami. Pohoda a klid se samozřejmě z učitelů přenáší i na samotné žáky, mezi které přichází učitel ze sborovny odpočatý, v duševní pohodě. I sama školní budova je na první pohled odlišná od většiny jiných škol. Hlavně interiéry jsou nápaditě vyzdobeny. Každou třídu si učitel upravuje s dětmi podle společných představ, lavice jsou umístěny tak, aby docházelo k co možná nejtěsnějšímu kontaktu mezi učitelem a jednotlivými žáky, na stěnách jsou většinou výrobky dětí, které se průběžně obměňují.

JE TROCHU JINÁ

Postupně jsem se seznamoval se všemi dětmi, od prvního okamžiku mě však začala zajímat jedna holčička na své zařazení do první třídy velmi vyspělá, působící dojmem o několik let starší než ostatní spolužáci. Přestože na první pohled působila jako mnohem starší (a taky byla, jak jsem se později dozvěděl), chováním odpovídala spíše předškolnímu věku.

Zajímavý byl hned první kontakt s Pavlínkou. Paní ředitelka mě prováděla po celé škole, ukazovala jednotlivé školní prostory, všechny třídy, seznamovala mě s jednotlivými žáky, hlavně s těmi, mezi které jsem měl za několik okamžiků nastoupit. Když jsme přišli do první třídy, Pavlínka se okamžitě zvedla, běžela s radostným houkáním k paní ředitelce.

„*Učitelkaaaa*“, vykřikla a předkloněna vrazila hlavou paní ředitelce do břicha, až ta měla velké problémy s udržением rovnováhy. Pavlínka není žádný drobeček. Při výšce kolem 160 centimetrů je poměrně mohutná, takže je třeba občas počítat s modřinou po přátelských hrách, které velmi ráda vyhledává.

„*Ahoj Pavlíčko, tohle je náš nový pan učitel.*“

„*Učitel,*“ pronesla opět s určitým protažením a zahoukává

ním a již většinu své pozornosti obracela na mě. Museli jsme odejít, jinak by učitelka neudělala nic. Na většině dětí umístěných ve zvláštní škole se projevují mnohem výrazněji vnější vlivy, Pavlínku pak ze soustředění dokáže vyvést i maličkost. V dnešní době, třetí rok po seznámení s ní, kdy už na škole jako učitel nepůsobím, ale pravidelně tam docházím v rámci praxe, se mi poznaček, že Pavlínku vnější okolí velmi snadno vyvede z konceptu, jen potvrzuje.

Za moji více než roční dobu působení na této škole vznikl mezi mnou a Pavlínkou poměrně silný citový vztah, přestože jsem ji nikdy přímo neučil. Z toho důvodu dnes, když do školy přijdu, má z mé návštěvy pochopitelnou radost, stále mě považuje za učitele, mé osobě pak věnuje většinu ze své pozornosti. Nyní pracuji individuálně většinou pouze s ní a trvá určitý čas, než se uklidní a její radostné houkání vystřídá schopnost soustředit se a pokud možno normálně komunikovat.

LZE V NAŠÍ SPOLEČNOSTI NARAZIT NA TÝRÁNÍ DĚTÍ?

Pavlínka je z dvojčat. Obě holčičky se před dvanácti lety narodily rodičům, kteří se již v prvních týdnech jejich života výrazně podíleli na faktu, že nebudou mít život tak jednoduchý jako jiné děti. Nejenže rodinné prostředí, kde bylo na denním pořádku pití a kouření, nebylo odpovídající potřebám matky a jejím novorozencům, ale docházelo zde dokonce k jejich týrání. Při odebrání obou holčiček vlastním rodičům sociální péči a jejich umístění do diagnostického ústavu byly podlitiny po celém těle tím nejmenším zlem, kterého se na obou rodiče, resp. otec dopustil. Proč k odebrání došlo až po déle než rok trvajícím týrání, je v současné době, kdy jsou obě holčičky šťastny v náhradní rodině, zbytečné řešit. Faktem však zůstává, že motivem k rozpoutání vyšetřování a sledování rodiny sociální péčí byl až velmi těžký úraz Pavlínky vlastním otcem. Po něm byla nucena v necelých dvou letech prodělat dvě operace mozku s perspektivou trvalých následků.

Důkazem velmi surového zacházení s oběma dětmi je situace obou holčiček při nástupu do mateřské školy v době, kdy již byly umístěny v náhradní pěstounské péči. Podle slov učitelky, která v té době s oběma holčičkami pracovala, se jednalo o jakési zvířecí návyky. Ani jedna z holčiček nemluvila, vydávaly pouze nesrozumitelné skřeky a houkaly. Nebyly schopny samostatně sedět. Byly na sebe velmi silně citově vázány, takže nesnesly minimální odloučení od sebe ani na malou chvilku. Stále se držely kolem krku, hlavy choulily k sobě. Potřebovaly neustále cítit co nejbližší kontakt mezi sebou.

„CHOVÁM SE, JAK JE MI TO NEJBLIŽŠÍ“

V dnešní době, téměř deset let po odebrání obou holčiček sociální péči, lze v některých situacích toto chování u Pavlínky pozorovat stále. Není sice již tolik citově vázána na svoji sestru, která navštěvuje základní školu v jiné obci, někdy však dochází k tomu, že začne houkat, pohupovat se ze

strany na stranu s připojením nesrozumitelných skřeků. Zřejmě se tak projevovat v situacích jakéhokoliv citového unešení, kdy se pravděpodobně snaží obrovský tlak způsobený radostí či naopak smutkem a bolestí tímto způsobem ventilovat.

Pavlínka je velmi senzitivní. Velmi výrazně se u ní projevuje nejen již zmiňovaný vliv okolí, ale i změna počasí. Jsou dny, kdy zadaný úkol splní okamžitě, bez větších problémů, práce ji baví, má touhu pracovat dál a dostávat nové úkoly, někdy ale není schopna zvládnout to nejjednodušší, co před několika dny zvládala bez problémů, k zadaným úkolům je apatická, „váří se“ po lavici, na otázky reaguje houkáním, v některých případech dochází vlivem změn v počasí a v okolí k tak silným citovým projevům, že má zalité oči slzami a téměř vůbec nereaguje na snahu učitelky zapojit ji do dění ve třídě.

Z hlediska citových projevů je velmi zajímavé sledování projevů radosti v určitých situacích. Radost projevuje pro sebe typickým houkáním, kýváním hlavou na všechny strany, radostným poskakováním a obíháním kolem radost způsobující osoby. Je zajímavé, že poněkud obtěžující houkání používá pouze ve škole a ne doma mezi rodiči a ostatními dětmi. A neděje se tak z důvodu jakékoliv obavy před trestem, protože rodinné zázemí, o kterém se ještě zmíním, vylučuje jakékoliv represe.

Poněkud jiná, než u projevování radosti, je situace spojená s projevováním bolesti. Pravděpodobně vlivem těžkého úrazu v dětství má Pavlínka posunutý práh bolesti velmi vysoko. Jestli k tomu dochází vlivem zafixované obavy před hlasitějším projevením bolesti, což mohlo otce vést ještě k surovějším útokům, nebo jestli menší bolest opravdu necítí, se mi nepodařilo zjistit, a myslím, že ani není možné s jistotou říci v této věci závěr. Faktem zůstává, že musí být Pavlínce velmi surově ublíženo po stránce fyzické, aby začala projevovat bolest např. pláčem.

Pavlínka je ve škole mezi dětmi poměrně oblíbená, nikdo ji nebere jako těžce postiženou, z toho důvodu také nedochází příliš často k vzájemným střetům, kdy by si děti ubližovaly tak dalece, že by si způsobily větší bolest. Někdy však není vyhnutí, a tak např. po surovém vrazení do Pavlínky, následkem čehož se svalí na zem, nato se přitom ještě uhodí o lavici, začne poměrně hlasitě brečet. Většinou však nehledá oporu u jiných lidí, ale spíše se stáhne sama do sebe a vybrečí se v koutě.

Zajímavé je též sledovat projevy psychické bolesti. Nejvíce se vše projevívá v situacích, kdy je dětem něco upíráno nebo není plně vyslyšeno jejich přání. Pavlínka si většinou o nic neříká, o věci, které jí vyloženě nepatří nebo na ně nemá nárok, ponechává bez většího povšimnutí. Pokud by si již s něčím hrála a jiné dítě by jí hračku vzalo, nezačala by se domáhat navrácení a ani by nezačala brečet. Opět zde není možné určit pravý důvod jejího chování. Je možné, aby sama dopředu předpokládala, že jí nebude vyhověno nebo o tom byla dokonce přesvědčena z minulých zkušeností, a proto o nic neřádá? Ví, narozdíl od jiných, mentálně zdravých dětí, které svoji prosbu opakují několikrát po sobě, že ztrácí čas a může být jen bezúspěšně odsunuta do výchozí pozice žadatelky bez vyslyšení prosby? Nebo má z dřívějších zkušeností, zkušeností z původní rodiny, které v ní mohou neustále přetrvávat, zafixován zákaz „přát si“? Tyto myšlenky vy-

jádřené otázkami jsou velmi diskutabilní, hlavně z hlediska Pavlinčina intelektu, ale nelze je zavrhnout jako nesmyslné a nepodstatné, pokud nebyly vyvráceny. A mně se je vyvrátit ani potvrdit nepodařilo.

PĚSTOUNI

Jaký byl vlastně další osud dvojčat poté, co je sociální péče odebrala týrajícím rodičům? Pavlínka prodělala již zmínované operace mozku a všem začalo být jasné, že její postižení je natolik vážné, že s největší pravděpodobností nebude moci být v budoucnu naprosto samostatná, ale bude odkázána na péči jiné osoby, v horším případě ústavu.

Šťěstím v neštěstí pro obě holčičky bylo, že se našla rodina ochotná obě přijmout do pěstounské péče i s vědomím o těžkém postižení Pavlínky.

Manželé Novákové měli již v pěstounské péči, předtím než si vzali Pavlínku s její sestrou, dvě malé děti, poté se jim narodily dvě děti vlastní. V současné době se o všechny vzorně starají, dokonce dům předělali tak, aby mělo každé dítě svůj pokoj.

Rodina bere Pavlínku jako naprosto rovnocenného člena rodiny. Dokonce i děti, které jinak dokáží být k postiženým velmi kruté. Podle toho je také zaměstnávána. Dělá vše jako ostatní, zajímavé však je, že hlavně ze strany dětí nedostane úkol, který by byl nad její možnosti a ony se zároveň nikdy nepozastaví nad faktem, že vykonávají složitější a náročnější práci než ona. Nikdo z dětí není pochopitelně přetěžován, práce nenahrazuje přirozenou touhu po zábavě a různých hrách, jsou však rozumnou formou zapojování, jednak k počtu členů v rodině, který by matka, přestože v domácnosti, těžko zvládala, jednak s přihlédnutím k faktu, že samoobsluha a základní společenské návyky jsou pro děti to nejdůležitější.

Matka, která má v rodině největší vážnost, klade hlavní důraz na rodinnou pohodu, laskavé jednání a vřelé vztahy mezi všemi členy. Ostatní je až na druhém místě. Nezlobí se zbytečně na děti, pokud nemají v zásuvce naprostý pořádek a ani případný nepořádek nezastírá. Hlavní je, aby se děti cítily šťastně a spokojeně.

ZVLÁDNEM I NEGATIVISMUS

Pavlínka ze všech členů rodiny potřebuje největší péči. Přestože je schopna sebeobsluhy, základních úkonů v domácnosti nebo dokonce zaměstnat nejmladšího člena rodiny, čtyřletou Terezku, hrát si s ní, ukazovat jí obrázky, někdy dojde k tomu, o čem jsem se již zmíňoval v souvislosti s chováním ve škole, že s Pavlínkou nelze „pohnout“. Dle vyjádření pedagogicko-psychologické poradny trpí negativismem, který se sice podařilo matce ve spojení se školou odstranit v těch nejzákladnějších rysech, někdy se však přece jen projeví. Matka k ní v takových situacích přistupuje velmi klidně, bez minimální známky rozrušení. Byl jsem svědkem naprosto dokonalého zvládnutí jednoho z Pavlinčiných stavů „ne“.

M.: „Pavlínko, co sis to vzala za ponožky? Podívej se na tu obrovskou díru na patě. Vždyť ji máš celou venku. Běž si je vyměnit za nějaké jiné. Můžeš si vzít ty modré.“

P.: „A nepudu, nepudu.“

M.: „Ale pudeš, ale pudeš. Buď hodná holčička.“

P.: „A nepudu, nepudu.“

M.: „A stejně pudeš.“

P.: „Nepudu, nepudu.“

M.: „Ale pudeš. Že pudeš?“

P.: „Nepudu, nepudu.“

M.: „A tak se asi, Pavlínko, budeme prát, co?“

Během chvilky měla Pavlínka ponožky vyměněné a po projevech negativismu ani památky. Tento velmi zajímavý způsob působí na Pavlínku pravděpodobně jako potupa, že by si dovolila prát se s milovanou maminkou. I v očích ostatních dětí by byla tou, která si dovolí nejen odporovat, ale dokonce se i prát s maminkou.

Stejně jako u emočních projevů radosti a smutku se i u negativismu objevuje otázka, zda souvisí s počátečním vývojem děvčátka v rodině. Lze spatřovat příčinu projevů negativismu v krutém zacházení v rodině? Je eventuálně možné vidět v původní rodině jediný zdroj pro negativismus? Má negativismus v Pavlinčině pojetí souvislost s těžkým úrazem hlavy v dětství? Opět nezodpovězené otázky nad faktem, který s tím prvním velmi blízce souvisí, nelze je od sebe a od Pavlínky oddělit, ale ani na ně, bohužel, přesně odpovědět.

VZDĚLÁNÍ? PROČ NE!?

Co vlastně předcházelo tomu, než se Pavlínka ocitla ve zvláštní škole? Po mateřské škole obě děvčátka s ohledem na silnou citovou vazbu nastoupila společně na stejnou základní školu. Pavlínka měla ale problémy již v první třídě, takže nemohla postoupit do vyšší třídy. Prošla tedy logopedickým vyšetřením, vyšetřením v pedagogicko-psychologické poradně a psychiatrickým vyšetřením. Byla u ní zjištěna těžká retardace s maximálním postižením v oblasti řeči a jemné motoriky. Bylo rozhodnuto o jejím zařazení do zvláštní školy s tím, že případné zbavení školní docházky se odkládá na 9.rok. Zařazení Pavlínky do pomocné školy nepřipadalo v úvahu z důvodu velmi komplikovaného dojíždění, které by sama velmi těžko zvládala.

Ve škole se s ní začalo okamžitě pracovat podle individuálního plánu. Pavlínka není schopna zvládnout látku zvláštní školy, ale kolektiv dětí, který ji neustále obklopuje, je pro ni velmi důležitý hlavně z hlediska socializace a její budoucí schopnosti jednat a vycházet s ostatními lidmi. Z tohoto důvodu ředitelka školy nepřistoupí na případné úvahy o zbavení Pavlínky školní docházky, a chce ji naopak udržet na škole tak dlouho, jak jen to bude možné.

Pavlínka strávila dva roky v první třídě, věkem postoupila do vyšší třídy, kde je však stále vzdělávána podle individuálních osnov.

V současné době ovládá prakticky všechna písmena abecedy, která je schopna skládat ve slabiky, event. velmi jednoduchá slova typu „máma“, která má většinou zařixované v paměti. Někdy ovšem dojde k tomu, že není schopna spolupracovat a přečíst neopakovávanější písmena.

Velká bariéra dalšího vzdělávání Pavlínky je již v samotném problému s dorozumíváním. Zmínovaná zpráva z logopedického vyšetření hovoří o těžkém opoždění řečového

vývoje, resp. těžké retardaci s maximálním postižením v oblasti řeči. Při běžné konverzaci s učitelem užívá Pavlínka jednoslovných odpovědí, většinou sama nenavazuje rozhovor. Je možné, že nepovažuje za nutné rozvíjet dalekosáhlé rozhovory, ale naprosto jí stačí, pokud je středem zájmu a ví, že nemusí ani příliš udělat pro to, aby jí bylo vyhověno? Zajímavé by bylo zjistit, jestli opravdu není schopna nebo zda pouze nechce, jelikož k tomu není nucena a silně motivována. Z tohoto důvodu a také z důvodu zjištění, zda se nemůže jednat pouze o zablokování řeči následkem těžkého úrazu z dětství, jsem se pokusil s Pavlínkou skládat co možná nejdelší věty, které by ještě dávaly smysl a ona je byla schopna po mně zopakovat.

Dostala instrukce, že má po mně opakovat přesně to, co uslyší. Pokus jsem prováděl ráno, krátce po jejím příchodu do školy, takže byla relativně svěží. Navíc bylo úterý, což by také nemělo mít negativní vliv na výsledek.

Já: „Máma.“

P.: „Máma.“

Já: „Máma je doma.“

P.: „Máma je doma.“

Já: „Máma je sama doma.“

P.: „Máma je doma.“

Já: „Máma je sama doma.“

P.: „Máma je doma.“

Já: „Máma je sama doma.“

P.: „Je sama doma.“

Já: „Máma je sama doma.“

P.: „Máma je sama doma.“

Já: „Máma byla včera doma.“

P.: „Máma byla doma.“

Já: „Máma byla včera doma.“

P.: „Včera doma.“

Déle nemělo smysl pokračovat. Pavlínka nebyla unavená, ale zajímaly jí úplně jiné věci než opakování slov. Měla chuť si se mnou hrát. Chvilku jsme se na žíněnce pošuchovali, ukazovali si obrázky a já se pokusil využít stále čerstvou atmosféru Vánoce k navázání alespoň krátkého rozhovoru.

Já: „Pavlínko, měli jste doma stromeček?“

P.: „Mělii.“

Já: „A jaký?“

P.: „Velkej.“

Já: „A přinesl vám ho Ježíšek, že ano?“

P.: „Zdobilaaa.“

Já: „Tys ho zdobila?“

P.: „Jóóó.“

Já: „A kdo ti pomáhal?“

P.: „Nikdo.“

Já: „Opravdu nikdo?“

P.: „Janaaaa.“

Já: „A ještě někdo?“

P.: „Maminkaaaa.“

Vlastní sestra a maminka jsou osoby, o kterých Pavlínka nejčastěji hovoří. Má je nejraději.

Později, když jsem seděl u pracovního stolu a připravoval nějaká cvičení pro Pavlínku, jsem ji pozoroval. Seděla na parapetu u okna a komunikovala s Honzou, hochem, který podle strukturovaného testu odpovídá střední debilitě. Je však velmi vstřícný a mezi spolužáky má k Pavlínce asi nejvřelejší vztah.

Bylo zajímavé poslouchat, jak Pavlínka sama začala rozhovor a snažila se jej udržovat v rytmu. Tento poznatek mě opět motivoval k přemýšlení, zda se opravdu nemůže jednat o neschopnost či netečnost ke komunikaci z důvodů neustálého a maximálního vycházení vstříc ze strany učitelského sboru.

P.: „Honzo, koukej.“

H.: „Co?“

P.: „Hele, paní učitelka.“

H.: „Asi jde do školy.“

P.: „Asi jo.“

P.: „Hele, učitel píše.“

(obrací se ke mně)

P.: „Co píše?“

P.: „Honzo, nelez na okno!“

H.: „Proč?“

P.: „Spadneš.“

P.: „Co budeme dělat?“

(opět se obrací na mě)

Já: „Budeme si číst.“

P.: „Máme počítat.“

Já: „Ne, máme český jazyk.“

P.: „Budeme číst, Honzo.“

Po tomto rozhovoru, který trval několik minut, začala Pavlínka s Honzou zalévat květiny, u čehož vydržela také jen krátkou dobu. Je schopna vystřídat během okamžiku několik naprosto odlišných činností, u žádné však nevydrží příliš dlouho. Proto je velmi důležité mít na hodiny připraveno větší množství rozličných cvičení a v případě nutnosti je vhodně střídát. Při očividné únavě Pavlínky není na škodu zařadit nějakou písničku nebo básničku. Zná jich z domova velké množství a v kolektivu je ráda interpretuje. Sama však většínou žádou říct nechce. Dohodli jsme se tedy, že budeme říkat nám oběma známou říkanku „Skákal pes“.

Skákal PES

přes OVES

přes ZELENOU LOUKU

šel ZA NÍM kdo? MYSLIVEC

pěro NA KLOBOUKU

Pavlínka sama říkala pouze slova psaná velkým písmem, přestože říkanku zná perfektně celou, o čemž jsem se přesvědčil, když jsme ji zpívali všichni dohromady.

Někdy je to opravdu velmi složité, zvláště když má učitelka ve třídě dvě oddělení. Snahou všech je však Pavlínku v této vzdělávací instituci udržet minimálně do splnění povinné školní docházky. Pokud by byla vyřazena již před dvěma roky, nikdy by nepostoupila tak dalece vpřed jako ve škole, což je pro všechny, kdo s ní pracují, obrovská satisfakce a motivace do další práce s Pavlínkou.

„... A JE MI MEZI VÁMI FAJN“

Vše by mohlo znít jako příběh z pohádky, kdy hlavní hrdina, nejčastěji Honza, je zpočátku všemi odstrkovaný, všichni se mu smějí, ničeho pořádného nemůže dosáhnout, stále musí snášet pouze pocit porážek, až se objeví pohádkový dědeček, který smolaří, ale jinak velmi hodnému mládenci, podá pomocnou ruku a vše se začne jako mávnutím kouzelného proutku obracet, až z toho Honzovi přechází hlava kolem.

Pavlinka měla společně se svou sestrou také velmi těžký začátek, aniž si to ještě stačily uvědomovat, řítily se obě do bezvýchodné situace, z které je velmi pomalu a opatrně začala vytahovat nová, milující rodina, později škola. To je ale, bohužel, všechno, co má tento příběh s pohádkovým společného. Nepíše jej totiž ruka zkušeného pohádkáře, ale sám život, který dokáže být jak vstřícný, tak velmi krutý, a to i k dětem, které ještě neměly možnost říct si o potrestání a odplatu.

Pavlinka se sestrou poznaly jak hořký, tak i sladký nebo spíše sladší přístup života, mají toho však ještě spoustu před

sebou a bude záležet nejen na nich samotných, ale i na rodině a celém okolí, jaké překážky je na budoucích cestách životem čekají.

V našich možnostech je, abychom jim pomohli, abychom jim dopřáli, cítit se po strastiplné cestě opět fajn.

Něco pokazit dokáže i ten nejprimitivnější z primitivních, něco napravit dá však obrovskou práci, jejíž výsledek se může skrývat hodně daleko, někdy se může projevit až po velmi dlouhé době, jak tomu je právě u dvojčat z našeho příběhu a jejich nových, lásku přinášejících rodičů.